

GROEN REALISME



Groen

BAS EICKHOUT

realisme

*De internationale strijd om
een radicaal andere economie*

LEMNISCAAT

© Bas Eickhout, 2024

Met medewerking van Maarten Kavelaars

Boekverzorging: Marc Suvaal

Nederlandse rechten Lemniscaat b.v.,

Vijverlaan 48, 3062 HL Rotterdam, 2024

ISBN 978 90 477 1677 8 | NUR 740

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd
en/of openbaar gemaakt door middel van druk,
fotokopie, microfilm, geluidsband of op welke
andere wijze ook, zonder voorafgaande
schriftelijke toestemming van de uitgever.

Druk- en bindwerk Wilco, Amersfoort

Dit boek is gedrukt op milieuvriendelijk, chloorvrij
gebleekt en verouderingsbestendig papier.

Inhoud

1	INLEIDING	9
	De tragedie van de horizon	9
	Wereldbeeld	11
	Europa regelfabriek	12
	Een politiek Europa	18
	Op reis door de transitie	19
	Groen realisme	21
2	MINDER MARKT, MEER STURING	23
	Onbehoorlijk bestuur	23
	De lobby voor de verbrandingsmotor	26
	Markten zijn conservatief	29
	Een verzorgingsstaat voor vervuilers	31
	De beperking van beprijzing	33
	Steun de koplopers	34
	Een bewezen formule	35
	Materialen	37
3	EUROPEES DENKEN	39
	De Commissie weet van niks	39
	Meer Europa, minder verspilling	42
	America First	44
	Verschillen	46

Slaapwandeland Europa 48

Goedkoop is duurkoop 51

Europees denken 54

4 **DE GEOPOLITIEKE STRIJD**

OM GRONDSTOFFEN 57

Ons lot in Chinese handen 57

Van efficiency naar sufficiency 59

Een lastig dilemma 62

Europa's falende handelspolitiek 64

Europese geloofwaardigheid 66

Voor een dubbeltje op de eerste rij? 67

5 **GRENZEN AAN DE GROEI** 69

CO₂ alleen is niet het probleem 69

Grondstoffenmonster 72

Grenzen stellen 74

Morele plicht 76

Voorkomen is beter dan genezen 77

6 **EEN NIEUW ECONOMISCH GERAAMTE** 79

Het paradijs van krimp? 79

De blinddoek van de markt 81

De markt biedt geen keuzevrijheid 83

Sturen op wat van waarde is 86

Omdenken 87

Aan de slag 88

Vicieuze cirkel 88

We moeten het over belastingen hebben 89

De olifant in de kamer 91

Frankfurt is aan zet 93

Varen in de mist 95

7	HET ROER IN HANDEN	97
	Maakbaarheid? Nee dank je	99
	Stille meerderheid	101
	Maakbaar draagvlak?	102
	Achter-de-oprit-liberalisme	103
	Voorbij het nihilisme	105
	Ideeënstrijd	107
8	BOUWEN AAN VERTROUWEN	109
	Spagaat	109
	Draagvlak	110
	Leiderschap	112
	Obligaat	114
	Europa faalt	115
	Tandeloze tijger	118
	Silo's	120
	Meer hoofd dan hart	122
9	TOT SLOT: EEN DUN KOORD?	125
	WOORD VAN DANK	131
	NOTEN	133

Inleiding

DE TRAGEDIE VAN DE HORIZON

Londen, 29 september 2015. De crème de la crème van de Britse financiële sector is in smoking bijeen in de centrale hal van Lloyds of London voor een chic netwerkdiner. De locatie draagt bij aan het decorum. Sinds het einde van de zeventiende eeuw is Lloyds dé marktplaats voor verzekeraars en hun klanten. Van origine vooral om de scheepvaart van en naar Londen te beschermen tegen de financiële schade van schipbreuk en barbarij. Sindsdien is de centrale hal van Lloyds uitgegroeid tot de rugengraat van de Britse verzekeringsmarkt en een van de belangrijkste financiële centra wereldwijd.

Aan het woord is Mark Carney, op dat moment het hoofd van de Britse centrale bank. Dat de bijeenkomst een hoog ons-kent-ons-gehalte heeft, weerhoudt Carney er niet van een alarmistische boodschap af te geven. De wereld van het geld, aldus Carney, heeft een torenhoog probleem. De economische schade van de klimaat- en natuurcrisis zal op termijn gigantisch zijn. Bijvoorbeeld omdat investeringen in kwetsbare gebieden of sectoren (huizen aan de kust, de landbouwsector, et cetera) hard geraakt worden vanwege extreem weer, of omdat fossiele investeringen een groot deel van hun waarde verliezen als de wereld overstapt op duurzame energiebronnen. Op de korte termijn is de financiële schade van de klimaat- en natuurcrisis echter beperkt. Het probleem is dat politici, CEO's en investeer-

ders vooral worden beloofd voor hun kortetermijnresultaten. Zij hebben er dus geen belang bij om dat stukje rendement of die politieke herverkiezing op het spel te zetten door in het belang van de lange termijn te handelen. Daarom doet het merendeel van de politiek en het financiële systeem te weinig om de klimaat- en natuurrisis te bestrijden. Carney noemt deze mismatch tussen de korte termijn (van politici en investeerders) en de lange termijn (van de klimaat- en natuurrisis) de tragedie van de horizon. Daarmee bedoelt hij, in zijn eigen woorden, dat 'we waarschijnlijk al te laat zijn wanneer klimaatverandering daadwerkelijk bepalend gaat worden voor de financiële stabiliteit'. De rest van zijn speech staat in het teken van de vraag hoe deze tragedie te voorkomen, door prikkels in te bouwen die het handelen op langere termijn belonen.

De speech van Carney is sensationeel. Niet om wát hij zegt, maar omdat hĳ het zegt. Je moet je voorstellen dat hij net als zijn collega-centrale bankiers vooral betaald wordt om de inflatie te beteugelen en het financiële systeem stabiel te houden. Dat geeft Carney en zijn collega's veel macht. Bijvoorbeeld om de rente te verlagen of te verhogen en zo de economie aan te jagen of juist af te koelen. En dat terwijl centrale bankiers door niemand gekozen zijn en aan geen enkele kiezer verantwoording hoeven af te leggen. Dit vinden we oké in een liberale democratie omdat mensen als Carney uitblinken in kennis en kunde en handelen in het algemeen belang. Tegelijkertijd verwachten we van centrale bankiers dat ze bij hun leest blijven en is het voor hen in principe not done om buiten hun mandaat (prijsstabiliteit en financiële stabiliteit) allerlei al te politieke uitspraken doen.

Daarom is het zo grensverleggend dat Carney zich als een van de eerste centrale bankiers uitspreekt voor meer groene ambitie. Carney treedt met zijn uitspraken namelijk niet buiten zijn mandaat als centrale bankier, maar geeft aan dat mandaat

juist invulling. ‘Of jullie nou om het klimaat of de natuur geven of niet,’ zegt Carney impliciet, ‘het zal jullie financieel gaan raken. En daarmee de stabiliteit van het financiële systeem als geheel.’ De klimaat- en natuurgroene transitie is dus niet ‘ook maar een mening’, maar keiharde business. Alleen al daarom, stelt Carney, zouden klimaat en natuur voor de mensen van het grote geld topprioriteit moeten hebben. Hoe sneller we bovendien naar een duurzame samenleving gaan, benadrukt hij, hoe minder geld het ons uiteindelijk zal kosten. De snelste groene transitie is tegelijkertijd economisch de goedkoopste.

Deze boodschap kreeg sindsdien navolging bij een veel grotere groep centrale bankiers, bijvoorbeeld bij de Nederlander Frank Elderson van de Europese Centrale Bank. Mensen als Carney en Elderson maken zich er hard voor dat de financiële sector meer doet tegen klimaat- en natuurrisico’s en roepen de politiek op tot meer doortastendheid bij de groene transitie omdat dit de stabiliteit van de economie ten goede komt. Dat doet ertoe. Omdat ze de politiek vanuit hun mandaat een spiegel voorhouden. En omdat hun handelen een betekenisvolle slinger kan geven aan de vergroening van de economie. Bijvoorbeeld wanneer ze als toezichthouder banken dwingen hun financiële verliezen als gevolg van extreem weer beperken.

WERELDBEELD

De groene boodschap van Carney en zijn collega’s kwam als geroepen. Sinds ik in 2009 Europarlementariër werd, heb ik mijn rechtse politieke collega’s talloze keren horen verzuchten dat de groene transitie ‘realistisch en betaalbaar’ moet blijven om de economie niet te veel te beschadigen. Dit argument gebruiken ze te pas en te onpas om groene wetgeving af te zwakken, vaak nog met succes ook. Of het nu gaat om de verduurzaming van het wagenpark, de industrie of de landbouw: elke keer eisen rechtse partijen uitzonderingen of afzwakkingen omdat het beleid anders onrealistisch en schadelijk zou zijn. Progressieven

verwijten ze ondertussen een gebrek aan realisme. Maar de analyses van centrale banken als die van Carney laten zien wat de werkelijke kosten zijn van het rechtse uitstelgedrag. De prijs die de samenleving in de toekomst betaalt omdat we nu te weinig aan de klimaat- en natuurrising doen, is vele malen hoger dan de kosten die we nu moeten maken om die transitie te versnellen. De meest ‘realistische’ koers is daarom niet langzamer, maar juist snellere vergroening.

Naast dat Carney's boodschap me politiek goed uitkwam, paste zijn denken naadloos in mijn wereldbeeld. Voordat ik Europarlementariër werd voor GroenLinks, bouwde ik bij het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) en haar voorganger aan modellen die effecten van klimaatverandering en groen beleid door middel van scenario's in kaart probeerde te brengen. Uit een klimaatmodel komen in de regel harde cijfers rollen. Die moet je met een korrel zout nemen. Desalniettemin kun je vrij helder in kaart brengen dat de kosten van de klimaat- en natuurrising groot zijn en het daarom verstandig is sneller te verduurzamen. Die manier van kijken naar de groene transitie lijkt op de manier waarop centrale banken als die van Carney ernaar kijken. Zijn zakelijke, analytische blik sprak me enorm aan. Een leefbare planeet is tenslotte toch geen links-rechts-ding, maar iets wat iedereen zou moeten willen?

EUROPA REGELFABRIEK

Bèta's zie je niet veel in de politiek. Toch is de Europese politiek voor iemand met mijn achtergrond (ik studeerde milieu- en scheikunde) geen onlogische plek. Op het eerste gezicht lijkt Europa vooral op iets wat ver weg staat van de ‘gewone mensen’ en waarin technocraten zich buigen over allerlei ingewikkelde regels, normen en standaarden. Ook op groen terrein. Neem bijvoorbeeld de Ecodesignrichtlijn, het Europese initiatief om huishoudapparaten te verduurzamen. Dankzij de Ecodesignrichtlijn moet je vaatwasser makkelijker te repareren zijn, mag

je koelkast niet te verspillend zijn, mag je stofzuiger slechts een beperkt vermogen hebben om onnodig energieverbruik tegen te gaan, en zijn je smartphones straks een stuk duurzamer. Zo droog als het maar kan, typisch Europa.

Dat bedoel ik niet alleen maar negatief. In Nederland zien we de regeltjes zoals die uit de Ecodesignrichtlijn te vaak nog als toonbeeld van een logge bureaucratie of ongewenste bemoeizucht. Maar vergis je niet. Naar verwachting wordt als gevolg van de Ecodesignrichtlijn in 2030 meer energie bespaard dan heel Europa tot voor kort aan gas uit Rusland haalde.¹ Bovendien dwingt Europa op deze manier verduurzaming af van productieprocessen buiten Europa, omdat het voor die fabrikant die aan de Europese markt wil leveren het goedkoopste is dan maar voor álle markten de duurzame variant aan te bieden.²

Het is een grote kracht van Europa. Invloedrijk, maar niet direct op een voor iedereen zichtbare manier.³ En daardoor afgeschermd van de wervelwind van grote ideologische spleetzwammen die politieke systemen als die in de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk (elk op hun eigen manier) inmiddels al enige jaren in de greep houdt. Het is bovendien precies zoals de oervaders van de Europese Unie de Europese integratie voor zich zagen. Zo was een technocratisch en apolitiek Europa voor Jean Monnet⁴ hét antwoord op de verhitte, fascistische politiek van de jaren '30 en '40. Ook Monnets opvolgers boetseerden de Europese eenwording naar dat ideaalbeeld. Onder initiatief van de in 2023 overleden Jacques Delors zet Europa sinds de jaren '80 vooral in op het vervolmaken van de interne markt door het wegnemen van onderlinge barrières en het aan elkaar gelijkstellen van nationale regels. Zo'n integratiekoers leent zich uitstekend voor een op het oog zakelijke, politiek neutrale aanpak. Zo spannend lijkt het immers niet om als Europa af te spreken om een aantal nationale regels aan elkaar gelijk te stellen om zo het leven van Europese bedrijven en consumenten gemakkelijker en overzichtelijker te maken. In dat geval kun-

nen we schijnbaar prima toe met het Europa dat we van onze voorgangers in onze handen gekregen hebben. Dat Europa opereert op het oog apolitek en afstandelijk, doet simpelweg datgene wat rationele, technische analyses vertellen dat nodig is, en masseert ideologieën en belangenafwegingen die daarachter schuilgaan weg alsof ze niet bestaan.

Ik moet Delors, Monnet en de zijnen nageven dat in dit ideaaltype van Europa een enorme kracht zit. Zeker als het gaat om groen beleid. Het vormgeven van een klimaat- en natuurtransitie vraagt immers bij uitstek om langetermijndenken en ingewikkelde technische berekeningen over wat de omvang van het probleem is en hoeveel effect verschillende maatregelen zouden sorteren. En het vraagt, zo lijkt het, eerder om contentieus en saai beleid dan om al te veel politiek lawaai en conflict. Kan je juist die ingewikkelde en langjarige groene transitie daarom niet het beste aan een wat saai en technocratisch, maar intussen onverstoorbaar voortbordurend Europa overlaten? Aan een soort legertje van Brusselse Mark Carney's?

Lang dacht ik dat het antwoord op deze vraag ja was. Niet vanuit een antidemocratische opvatting (zo a-democratisch is dat wat grijze Europa van Monnet en Delors helemaal niet), of omdat ik dacht dat er binnen Monnets Europa geen enkele politiek verschil zouden bestaan. Maar omdat ik het afstandelijke Europa als cruciaal tegengif zag tegen een hijgerige en op de korte termijn gerichte nationale politiek. Dat laatste draagt namelijk alleen maar bij aan de tragedie van de horizon! Als Europa een beetje als Carney's centrale bank zou zijn, zouden we die tragedie van de horizon misschien kunnen doorbreken. Ja, we zouden vurige politieke debatten voeren over welke maatregelen dan precies nodig waren. Maar de richting van de Europese integratie zélf, het organisme Europa, was in mijn ogen op hoofdlijnen meer dan geschikt om ons succesvol door de groene transitie te leiden. Voor dat Europa moesten we dus vooral gaan staan.

Hier denk ik nu anders over. Het Europa van vandaag is in toenemende mate een onhoudbaar Europa. Daarom zullen we niet alleen ander groen beleid, maar ook een ander Europa nodig hebben om de groene transitie te laten slagen.

DE VERVUILER BEPAALT

De Europese Unie lijkt misschien saai en grijs, maar staat bol van de politiek, en dat is in de geschiedenis van de Europese integratie nooit anders geweest. Het was een van de belangrijkste overtuigingen over Europa van de onlangs overleden Mathieu Segers. Ook op het terrein van klimaat en milieu schuilt in zijn wijsheid een diepere waarheid. Geheel in de geest van Monnet en Delors doet Europa namelijk alsof het politiek neutraal is, maar neemt ze juist met die houding een ultiem politieke positie in.

Vraag de Europese Commissie, die het voortouw neemt bij de voorstellen van de Green Deal, wat de duurzame technieken van de toekomst zijn. Welke verdienmodellen daarin nog een toekomst hebben en welke niet meer. Of hoe we zo zuinig mogelijk omgaan met onze schaarse hulpbronnen, tijd en ruimte. Of vraag haar hoe Europa's infrastructuur van duurzame energie er straks uitziet. Stel die vragen en het antwoord dat je krijgt zal steeds zijn: daar gaan wij niet over. Wij beprizen de uitstoot met een CO₂-heffing (in Europa middels het Emissiehandelsstelsel), stellen een paar doelen, en voor de rest regelt de markt het wel. Of zoals Mark Rutte het ooit samenvatte toen hem gevraagd werd of Tata Steel nog wel een toekomst heeft in Nederland: 'Wij weten als overheid ontzettend weinig van geld verdienen, alleen heel veel van uitgeven. Dus laat dat vooral bij het bedrijfsleven.'

Die zogenaamd neutrale houding lijkt zakelijk, maar is ultiem politiek zodra je je realiseert wie hiervan profiteert en wie niet. Neem de zware industrie in Europa. Die zal vliegensvlug moeten verduurzamen. Om je een beeld te geven: doordat de

Europese industrie onder het Emissiehandelssysteem valt, krijgt ze jaarlijks een afnemend aantal uitstootrechten, naar nul in 2039. In dat jaar heeft de Europese industrie geen uitstootrechten meer: ze moet dan dus CO₂-neutraal zijn. Dat is al over vijftien jaar (!). Maar hoeveel groene waterstof daarvoor nodig is, hoeveel groene infrastructuur, en welke nieuwe industriële innovaties, om enkele dwarsstraten te noemen, daarvan heeft de Europese Commissie, die deze agenda zou moeten voortstuwen, geen flauw idee. Intussen kijkt het welwillende deel van de industrie en de financiële sector vragend naar de politiek. Zij vragen om richting en een visie van de overheid, zodat ze er zeker van zijn dat haar groene investeringen zich zullen terugbetalen. Op dit moment blijven ze met lege handen, omdat Europa de leiding niet op zich neemt. Europa's teruggetrokken houding maakt het leven van groene koplopers dus moeilijker.

Intussen trekt datzelfde Europa de vervuiler juist voor. Door gratis uitstootrechten in het Emissiehandelssysteem. Door uitzonderingen en geitenpaadjes in allerlei klimaat- en natuurwetten. En doordat Europa op papier neutraal is over welke activiteiten en technieken toekomstbestendig zijn. Daardoor trekt Europa in de praktijk vooral bestaande technieken voor, en dus de huidige fossiele economie. Of geeft ze groene oplossingen die inefficiënt zijn (omdat ze duurder of omslachtiger zijn dan groene alternatieven) alle ruimte.

Het Europa dat zogenaamd neutraal is door grote vraagstukken in de groene transitie aan de markt uit te besteden is een ultiem politiek Europa dat fossiele oplossingen en verdienmodellen nog te veel faciliteert. Dit is onhoudbaar. We hebben simpelweg de tijd niet meer om vervuilers nog langer te ontzien terwijl we groene koplopers in de weg zitten.

DOEN ALSOF

Er zullen winnaars en verliezers zijn en dat is inherent aan grote maatschappelijke veranderingen. Of het nu gaat over de

toekomst van de landbouw, de industrie of onze energievoorziening. Europa's inwoners zijn niet dom en hebben dat anders goed door. En dat is te zien. Op steeds meer straten en pleinen en in steeds meer stemhokjes is het verzet tegen meer groen beleid zichtbaar. Ook in Nederland is een min of meer klimaatontkennende partij met meer dan twee miljoen stemmen veruit de grootste.

Dat verzet moet Europa aan het denken zetten. Doordat Europa doet alsof de Europese Green Deal in essentie een logische, rationele exercitie is, permitteert ze zich onterecht de luxe om aan te nemen dat zolang ze gelijk heeft, ze ook wel gelijk zal krijgen. Dat werkt misschien voor Mark Carney en andere ongekozen andere technocraten. Maar voor een politiek orgaan als de EU is het niet genoeg om alleen gelijk te *hebben*. Ze moet ook gelijk zien te *krijgen*. De technocratische aanblik die het Europese groene beleid sinds jaar en dag kenmerkt breekt Europa nu op. Want mensen zien terecht dat wat Europa doet helemaal niet rationeel is, maar juist superpolitiek. En als dat superpolitiek is, wil je daar als inwoner wat over te zeggen hebben, wordt er dan terecht gedacht. Maar als dat onvoldoende erkend wordt en Europa de groene politiek presenteert als rationele keuze zonder alternatief, geeft je dat geen andere keuze dan je kont tegen de krib te gooien en voor het enige échte alternatief te stemmen – extreemrechts. Stik er maar in.

Ook ik ben als bèta en voormalig klimaatwetenschapper iemand die vurig gelooft in de ratio en het argument. Dat hoort bij mij en zal niet snel veranderen. Maar ik ben wél anders na gaan denken over de mate waarin Europa het met de ratio en het argument wel gaat redden. Om heel eerlijk te zijn was ik daar in 2019 (bij de vorige verkiezingen) een stuk optimistischer over. Ik ben me de afgelopen twee jaar rot geschrokken. Met het klimaatakkoord van Parijs en met de komst van de Green Deal

dacht ik dat we in een nieuwe realiteit beland waren, waarin we niet meer voor het bestaan en voortduren van de groene transitie an sich hoefden te vechten. Dat dát inmiddels iets was waarover genoeg partijen het eens waren, en dat het nu vooral ging om het hoe. Dat blijkt toch anders te zitten. Ik noemde extreemrechts al. Die flank is niet alleen in Nederland groeiende, maar ook steeds groter aanwezig in bijvoorbeeld Duitsland, Frankrijk, Italië, Finland, Griekenland, Slowakije, Zweden, Spanje en Hongarije. Maar ook middenpartijen als de Europese Christendemocraten gaan steeds verder in de actieve ondermijning van de Green Deal. De beer lijkt los te zijn. Dat is voor mij het teken dat Europa niet langer kan terugvallen op de beleidsinhoudelijke kracht van zijn argumenten alleen. Op die manier zal de groene transitie simpelweg ten onder gaan aan maatschappelijk verzet. Dit is waarom niet alleen het groene beleid zal moeten veranderen, maar ook Europa zelf. Het apolitieke Europa van Monnet en Delors is onhoudbaar geworden.

EEN POLITIEK EUROPA

De diagnose is gesteld: het Europa dat doet alsof het technocratisch is, werkt de groene transitie tegen omdat het vervuilers blijft bevoordelen en ondergraaft het draagvlak voor de transitie omdat het die als apolitiek en alternatiefloos presenteert. Het medicijn voor deze diagnose is een Europa dat bereid is politiek te zijn. Daar bedoel ik twee dingen mee.

Allereerst moet Europa breken met het aan de markt overlaten van de groene transitie. Europa zal veel meer zelf een stempel moeten drukken op hoe de economie van morgen eruitziet. Door sturing te geven aan welke technieken en verdienmodellen een toekomst hebben en welke niet. Door uit te durven spreken hoeveel we eigenlijk nog kunnen groeien, en waar het echt zuiniger zal moeten. Door grenzen te durven stellen aan die delen van de economie die te veel van de aarde vragen en maatschappelijk te weinig toevoegen. En door bereid te zijn proactief

en grootschalig te investeren in de groene innovaties die we zo hard nodig hebben.

Zo'n Europa is nodig omdat we het ons niet langer kunnen veroorloven om de vervuiler te ontzien terwijl we groene koplopers in de steek laten. En zo'n Europa is nodig omdat het niet langer houdbaar is om alsmaar meer, meer en meer te willen ten koste van klimaat en natuur. Maar zo'n Europa zal ook weerstand oproepen. Want eigenlijk zeg ik: hoewel er nu al groot verzet is tegen de transitie, gaan we er nog even drie versnellingen bovenop doen! De enige manier waarop dat gaat werken is niet door het te onderbouwen met nog meer cijfers, maar door het politiek te maken. Door aan te geven waaróm dat zo belangrijk is. Waarom er ook andere keuzes zijn, elk met hun eigen consequenties. Maar ook waarom we toch vinden dat we deze route moeten kiezen. Die sprong in het diepe maakt Europa nu niet. Maar dat zal het wel moeten gaan doen. Die omslag maken vraagt om heel veel veranderingen in hoe Europa functioneert. Maar het begint met een Europa dat leiderschap gaat nemen. Dat is de tweede omslag die Europa moet maken.

OP REIS DOOR DE TRANSITIE

De rest van dit boek gaat over deze twee onderwerpen. De eerste hoofdstukken gaan over wat het concreet betekent als Europa 'een grotere stempel' gaat drukken op hoe de economie van de toekomst eruitziet. Ik heb het daarbij (in hoofdstuk 2) over een Europa dat het op veel groene dossiers vanuit een idee van 'neutraliteit' nu nog aan de markt laat welke technieken en energiebronnen we in de toekomst nodig hebben, maar in de praktijk hierdoor vooral de vervuiler ontziet en inefficiënte groene oplossingen stimuleert. Dat Europa hier scherpere keuzes in moet maken, heeft niet alleen gevolgen voor het soort van wetten dat we in Europa maken, maar legt ook de noodzaak bloot van een Europese industriepolitiek, inclusief meer gezamenlijke investeringen. Hoofdstuk 3 gaat over hoe dat eruit moet zien.

Hoofdstuk 4 verbreedt de blik naar het wereldwijde speelveld. Europa zal voor grondstoffen van andere continenten afhankelijk zijn om de groene transitie te laten slagen. Hoe kan Europa ervoor zorgen dat groeiende geopolitieke spanningen de transitie niet in de wielen gaan rijden? Ook dat vraagt om een beweging weg van 'de markt die het wel oplost' en naar een politiek die bereid is een grotere stempel te drukken op hoe we de vergroening van de economie organiseren.

Ook in de twee hoofdstukken daarna staat de noodzaak om meer politieke richting te geven aan de groene transitie centraal, vooral vanuit de noodzaak om de ongebreidelde groei van onze ecologische voetafdruk te verkleinen. Het stellen van grenzen aan die groei is noodzakelijk en vraagt om actievere overheidsinsamenging in de vraag voor welke economische activiteiten er in de toekomst nog ruimte is en voor welke niet meer (hoofdstuk 5). Dat zal leiden tot minder economische groei, maar kunnen we daar wel zonder? Dat is nog niet zo eenvoudig als het lijkt. In hoofdstuk 6 onderzoek ik verschillende manieren om dit op te lossen.

Ik kies ervoor om het over thema's als geopolitiek, industrie-politiek en de rol van groei te hebben omdat ik ervan overtuigd ben dat ons handelen op deze thema's gaat bepalen of we onszelf de ecologische afgrond in storten of niet. In de hoofdstukken zelf zal ik zo veel mogelijk duidelijk maken waarom. Mijn doel is op die belangrijke terreinen een fundamentele agenda neer te leggen waarmee de transitie daadwerkelijk kan gaan slagen. Daarbij moet duidelijk zijn dat een verandering op deze gebieden niet alleen vraagt om meer groen beleid, maar ook om een ander Europa.

Zo'n herziening is hoognodig. Maar ik zie ook dat zelfs de groene transitie zoals we die nu aan het doormaken zijn (die dus onvoldoende is) al tot groot politiek verzet leidt. Daarom wil ik in dit boek niet alleen nadenken over hoe de groene transi-

tie anders aangepakt moet worden, maar ook over wat er nodig is om voldoende draagvlak en politiek vertrouwen te genereren zodat iedereen kan meedoen. Daarover gaan hoofdstuk 7 en 8. Er zijn zoveel manieren waarop Europa beter kan functioneren. Socialer, transparanter, inclusiever en democratischer. Daar is nog veel mogelijk. De groene economie is veel meer politiek maakbaar dan neoliberale cynici ons doen geloven. Zo ook geloof ik dat Europa een sleutel in handen heeft om het maatschappelijke draagvlak en vertrouwen in publieke instituties te vergroten. Maar dan moeten we in Europa een aantal zaken wel echt anders gaan organiseren.

GROEN REALISME

Mijn ideeën staan op sommige punten ver af van het Europa van vandaag. Aan het einde van dit boek zou je daarom kunnen concluderen dat het idealistische gehalte van mijn verhaal hoog ligt en het realistische gehalte laag. In de (Nederlandse én Europese) politiek wordt het woord ‘realistisch’ te pas en te onpas gebruikt, vaak om aan te geven dat je vooral niet te visionair en vooruitstrevend moet zijn. Het moet tenslotte wel realistisch blijven! Ik kijk anders aan tegen de betekenis van realisme. Het woord realisme is afgeleid van het Franse woord ‘réel’, dat ‘werkelijkheid’ betekent. Je zou realisme dus ook als ‘het onderkennen van de werkelijkheid’ kunnen zien.

Die werkelijkheid is anno 2024 keihard. We liggen niet op koers voor de klimaatdoelen. Laat staan dat we op weg zijn om onze economie binnen alle andere planetaire grenzen te brengen. Meer vergroening is dus nodig willen we niet in een wereld terechtkomen waarin extreem weer en de massasterfte van planten, dieren en kwetsbare mensen aan de orde van de dag zijn. Tegelijkertijd is het verzet tegen de afstandelijke, technocratisch gestuurde transitie groot en groeiende.

Wat is in die vrij giftige cocktail ‘werkelijkheidsdenken’, of het onderkennen van de werkelijkheid?

Doorgaan op de oude weg?

Zeggen dat er wel wat dingen anders moeten, maar natuurlijk niet te snel, te veel, en te vergaand?

Er maar van uitgaan dat een afstandelijk, technocratisch aandoend Europa het op miraculeuze wijze toch wél op een of andere manier klaar gaat spelen?

Als je de grote opgave die voor ons ligt als uitgangspunt neemt, is het enkel nog realistisch om het over een radicaal andere boeg te gooien. Door te bouwen aan een Europa dat dichter bij mensen staat en bereid is een grotere stempel op de toekomst te drukken en door bestaande belangen heen te breken als dat nodig is. En ik kan je verzekeren: dat is broodnodig. Op dat realisme mag je mij afrekenen.